

TARTIŞMALI İLMÎ TOPLANTILAR DİZİSİ

SOSYAL DEĞİŞME VE DÎNÎ HAYAT

Tebliğciler: Doç. Dr. *Mahmut KAYA*
Doç. Dr. *İhsan Süreyya SİRMA*
Dr. *Mehmet ERDOĞAN*
Dr. *Niyazi ÖZDEMİR*
D. *Mehmed DOĞAN*
Doç. Dr. *Sami ŞENER*

Müzakereciler: Doç. Dr. *Hayreddin KARAMAN*
Doç. Dr. *Ziya KAZICI*
Dr. *İsmail KILLIOĞLU*
Dr. *Davut DURSUN*

İLMÎ NEŞRİYAT A.Ş.
Kâmilpaşa Sk. 7 Fatih/İST. 34260
Tel.: 523 54 57 - 523 15 85
Fax: 523 65 37

İstanbul – 1991

II
SOSYAL DEĞİŞME VE DİNİ HAYAT
(Tarihî Bir Değerlendirme)

Doç. Dr. İhsan Süreyya SIRMA
Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi
İslâm Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi

Her ikisi de insanı ilgilendiren bu olgular, öylesine içiçedirler ki, âdetâ onları birbirinden ayırmak, onları farklı boyutlarda incelemek imkânsızdır.

İlk insan olan Adem (a.s)'ın yaratılışından bugüne kadar da bu böyle gelmiştir. Dolayısıyla konuya, en eskiye giden bilgilerimizle başlamak istiyoruz: Adem (a.s)'ın yaratılması ve Şeytan'la olan ilişkisi.

Kur'an'dan edindiğimiz bilgilere göre Adem (a.s) yaratıldığında, Şeytan, yâni İblis Cennette yaşıyordu. Tabir caizse, melekler, yâ da cinler (1) toplumunda kulluğuna devam ediyordu.

Allah Adem'i yaratınca, İblis açısından durum değişti. Çünkü Allah Adem'i topraktan yaratmasına rağmen, nurdan yaratmış olduğu melekleri ona secde ittirdi. Dolayısıyla Adem, yâni insan, meleklerden üstün bir statüye getirilmiş oldu.

---

(1) Şeytanın önceleri melek mi, cin mi olduğu konusu ihtilâflıdır.

O zamana kadar Allah'a isyân etmemiş olan İblis, insana nazaran sosyal statüsü değişikliğe uğrayınca, ilâhî irâdeye karşı mantık yürütmeye kalkıştı ve diğer melekler gibi insana secde etmesi gerekirken secde etmedi ve kendisine “seni secdeden alıkoyan şey neydi?” diye soran Allah'a şu cevabı verdi:

“Ben Adem'den daha hayırlıyım. (Çünkü) beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın” (2).

Görüldüğü gibi, Şeytan'ı Allah'a isyâna götüren saik, sosyal statüsündeki değişikliktir.

Nitekim Adem (a.s)'ın da Cennette Allah'a isyân etmesi, yâni O'nun kendisi için emrettiği dinî hayatı terkedip Şeytan'a uyması, sosyal statüdeki değişme umudundan kaynaklanıyordu.

Dolayısıyla kişisel arzulara bağlı olan sosyal değişme ile dinî hayat arasındaki kavga her birinin karşılıklı olarak yekdiğerini dışlamasından ileri geliyor. Başka bir deyişle, bu kavga, insanın, Allah tarafından kendisine verilmiş olan “kulluk programını” beyenmeyip, kendi hayat programını kendisinin yapmaya kalkışması ve bunun sonucu olarak da sosyal değişmeye uğramasından kaynaklanıyor.

Şeytan Allah'a isyân edip, Adem'e secde etmeyince; Allah, Şeytan'a karşı takınacağı tavır hakkında şöyle uyarıyordu Adem'i:

“Biz de: Ey Âdem, demiştik, hiç şüphesiz ki bu, senin de, zevcenin de düşmanıdır. Bundan dolayı sakın sizi cennetten çıkarmasın o. Sonra zahmete düşersiniz. Çünkü senin acıkmaman, çıplak kalman hep oradadır. Ve sen hakikaten susamayacaksın, güneş(in sıcaklığı altında da) kalmayacaksın” (3).

Allah'ın, kendisine secde etmeyen Şeytan konusunda bu şekilde Adem'i uyarmasına rağmen, Adem, sosyal değişme uğruna Allah'ın bu emrini unuttu ve Şeytan'ın dediğini yaptı. Neden?

Çünkü Şeytan Adem'e, içinde bulunduğu sosyal statüden daha cazip olan bir *ebedîlik* statüsünü gösterdi. Kur'an'ın deyişiyle:

“Nihâyet Şeytan onu fitledi: ‘Ey Adem, dedi, seni ebedîlik ağacına, zeval bulmayacak bir devlete (ulaştırmaya) delâlet edeyim mi?’.

(2) el-A'râf sûresi, 12.

(3) Tâ-Hâ sûresi, 117-118.

İşte bunun üzerine ikisi de ondan yediler. Hemen kötü yerleri açılıverdi. Üstlerini Cennet yaprağından yamamaya başladılar. Âdem Rabbine karşı geldi ve şaşır kaldı” (4).

İşte sosyal değişme arzusu, Adem'i ilâhî emre karşı böyle isyân ettirdi ki, Allah'ın onun için ön gördüğü dinî hayat da değişmiş oldu.

Bu ikilem, yâni beşerî arzudan kaynaklanan sosyal değişme ile ilâhî Kudret tarafından emredilen dinî hayat arasındaki kavga; bu yüzden Cennetten dünyaya atılan Adem'in oğulları Hâbil ve Kâbil zamanında en canlı örneğini yaşadı.

Allah'ın kendileri için gösterdiği dinî hayat kurallarınca kardeşi Hâbil'in kızkardeşi ile evlenmesi gereken Kâbil, sırf güzel olan kendi kız kardeşi ile evlenebilmek için öz kardeşi Hâbil'i öldürdü. Böylece kendisi için arzuladığı sosyal değişme uğruna dinî hayatı fedâ etmiş oldu. Çünkü dinî hayat ona, arzuladığı “kardeşle evlenme” şeklindeki sosyal değişmeyi yasaklıyordu.

O tarihten itibaren de, Allah'ın çizdiği yaşam tarzı olan “dinî hayat” taraftarlarıyla, toplumu kendi arzularına göre yöneten sosyal değişmeciler arasında sürekli bir mücadele süregeldi.

İşte ilk sömürü düzenleri de, bu şekilde toplumları kendi hevâ ve heveslerine göre sürüklemek isteyen insanlar tarafından kuruldu. Nitekim bu düzenleri kuranlar, her şeyi kendi menfaatlerine fedâ ediyorlardı. Ne varki bu aşamada, insanlık için çok daha büyük bir felâket olmuş; sosyal değişmeler, kralların, imparatorların, sultanların, dikta rejimlerinin emirlerine göre yönlendirilmiş; bu sömürücülerin baskıları sonunda, diğer insanlar sosyal değişmelere sadece âlet edilmişlerdir. Böylesi rejimlerde, mütegalibe iktidar dışında kalan diğer insanlar âdetâ düşünme yeteneklerinden soyutlanmışlardır.

İnsanlık için son derece tehlikeli olan böylesi sosyal değişmelerde hak-hukuk kavramları sadece iktidarların çıkarları emrine verilmiş olup; iktidarlar, sadece kendi varlıklarını ve sömürü düzenlerini devam ettirebilmek için insanlara empoze ettikleri ilkeler doğrultusunda kanunlar yapmada; kendilerine karşı olan her eylemi de hiyanet ve anarşi olarak göstermektedirler vatandaşlarına...

(4) Aynı sûre, 120-121.

İtiraz yetenekleri bu şekilde kaybolmuş ve birer uydu hâline getirilmiş olan insanlar da sadece itaat etmekle yükümlü olduklarına inanır olmuşlardır.

Temeli insan sömürüsüne dayalı olan böylesi rejimlere sadece Allah'ın görevlendirdiği peygamberler karşı çıkabilmekte ve kurdukları dinî hayat kurallarınca insanları ezilmişlikten kurtarabilmektedirler. Fakat bu manevi imtiyazlarına rağmen peygamberler insanlar üzerinde sulta kurmaya, onları kendi keyifleri doğrultusunda yönetip sömürmeye mezun değillerdir. Çünkü zulüm rejimlerine karşı tesisine çalıştıkları dinî hayatta, Allah'ın emirlerine ters düşebilecek hiç bir tasarruf hakkına sahip değildirler. Bu kesin emir, yapısıyla *helû*, yâni muhteris olan insanın taşkınlık yaparak insanlar üzerinde şahsî tahakkümler kurmasına mani olmak için verilmiştir. Nitekim Kur'an şöyle buyuruyor:

*“Allah bir insana Kitab'ı, hükmü ve peygamberliği verdikten sonra, O kalkıp insanlara: ‘Allah'ı bırakıp bana kul olunuz’ diye-
mez”* (5).

Hal böyleyken, Firavun gibi şahıslar insanları köleleştirerek kendilerine kul yapmış, zulüm ve sömürü rejimleri uğruna milyonlarcasını öldürmüşlerdir. Çünkü ordusuyla iktidarı elinde bulunduran müteğallibe, kendi arzusu hilâfına herhangi bir sosyal değişikliğe tahammül edemiyordu. Zira, böylesi rejimlere karşı herhangi bir sosyal değişme, onların hegemonyaları için tehlike arz ediyordu.

Nitekim Allah, Firavun'un zulmüne karşı Hz. Musa ve kardeşi ni gönderince, Firavun ve adamları şöyle çıktılar:

“Bunların kavmi bize kölelik yapıp dururken, bunlara nasıl inanalım?” (6).

Firavun'un bu telaşı, Musa'ya karşı çıkması, kurduğu zulüm rejiminin tehlike ile karşı karşıya gelmesindendi. Çünkü o, insanların şahsiyetlerini ellerinden alarak onları kendisine kul yapmışken (7), Musa gelmiş, onlara hürriyet vadediyordu.

(5) Âl-i 'Imrân sûresi, 79.

(6) Mu'minûn sûresi, 47.

(7) Zuhruf sûresi, 54.

Firavun, köleleştirerek kendisine itaatkâr kullar ettiği bu insanları, Musa'ya inanmaktan alıkoymak için gayet ustaca ve sanki milleti için çırpınıyormuş gibi bir hava vererek şöyle diyordu:

“Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim. O istediği kadar Rabbini çağırın. Çünkü ben, onun dininizi (yâni rejiminizi) değiştireceğinden, yahut yeryüzünde anarşi çıkaracağından korkuyorum” (8).

Aslında Firavun'un korktuğu şey milletin dininin değişeceği, yahut insanlar arasında fesâd, yâni anarşi çıkacağı meselesi değildi. Onun korktuğu tek şey, sömürü rejiminin yıkılmasıydı. Nitekim bizzat onun, rejimini ayakta tutabilmek için halkı arasına bölücülük soktuğunu Kur'an bize açıkça anlatıyor:

“Gerçekten Firavun ülkeyi (işgal ederek) başına geçmiş ve halkını çeşitli fırkalara ayırarak bir kısmını eziyor, oğullarını kesip, kızlarını diri bırakıyordu. Çünkü o gerçekten müfsidlerdendi (yâni anarşistlerdendi)” (9). O halde dinî kavram açısından anarşist, bizzat Firavun ve onun devleti oluyordu. Ama o, bu imajı silmek için, Musa'ya anarşist diyordu.

Gördüğümüz gibi sosyal değişme iki türlü oluyor:

1. İlâhî kanunlarla değişme, ki bunun sonucu dinî hayat oluyor.

2. Beşerî sistemlerle değişme.

İnsanlık tarihi incelendiğinde görülecektir ki, genellikle bu ikincisinde bir takım insanların, diğer insanlara tahakkümleri, onları kendi çıkarları için yaptıkları kanunlara boyun eğdirmeleri şeklinde tezahür ediyor. Yâni bir nevi insanların bir başka insana kul olmaları...

İşte ilâhî Kudret, böylesi bir kulluk sistemini istemediği için, insanları ezmeye ve sömürmeye dayalı bu rejimleri değiştirip, yerine ilâhî, yani dinî sistemi koymak için peygamberlerini gönderiyor.

Dolayısıyla peygamberlerin getirdikleri sistem -ki buna *tevhid* diyoruz-, yozlaşmış olan kulluğun yeniden tanzimidir. Yâni sosyal değişmenin, ilâhî irâde doğrultusunda yapılmasıdır; insanların birbirlerine kul olmalarından kurtarılıp, Allah'a kul edilmeleridir. Ve

(8) Mu'minûn sûresi, 26.

(9) Kasas sûresi, 4.

bu kulluk, insanın sadece ahlâk ve ibâdetiyle sınırlı olmayıp, topyekün insan hayatıyla ilgili olduğundan, müteğallibe sınıf böyle bir değişikliği istememekte ve kulluğu mabedle sınırlandırmak istemektedir. Çünkü mabedle sınırlı olan bir kulluğun hiç bir rejim için tehlikesi yoktur.

Allah, irâde buyurduğu dinî hayatı, yâni dinî sistemi kurmak ve insanları son olarak uyarmak için Hz. Muhammed (s.a.s)'i peygamber olarak görevlendirdi.

O, insanların içerisinde buldukları çarpık sosyal düzeni değiştirip, yerine dinî hayat sistemini koymak için, onları "lâ" (hayır!) demeye davet etti.

Peki insanlar neye lâ (hayır!) diyecekler?

Kafalarında ilâhlaştırdıkları makam, ideoloji, ilke, parti, hizib, kadın, erkek, evlât, sanatkâr, sporcu, kulüp, loca, önder, şef, sex ilâhlarının tamamına lâ diyecekler, karşı çıkacaklar ki sömürüden kurtulsunlar. Bütün bu ve buna benzerlerine lâ diyecekler ki sadece Allah'ın ilâhlığını *illâ* deyip tasdik etsinler.

Son Peygamber, lâ'yı öğretiyordu insanlara. Çünkü lâ demesini bilmeyen insanların sömürülmeye, köle kalmaya, şunun bunun emriyle kalkıp oturmaya, şahsiyetlerini yitirmeye mahkûm olduklarını biliyordu.

Görülüyor ki ilâhî inkılâbın ilk merhalesi inkârdır, kabul etmemedir, karşı çıkmadır. Neyi inkâr ettiğini bilmeyen, neyi tasdik edeceğini asla bilemez. Kafasında ve gönlünde ilâhlaştırdığı onlarca, belki yüzlerce beşerî değere karşı lâ isyânıyla çıkmasını bilmiyen bir insan, nasıl *illâ* inkılâbıyla tevhidî gerçekleştirsin. Lâ deyip karşı çıkmasını bilmeyenler; hiç bir zaman, ama hiç bir zaman imân'ın hürriyet şerbetinden içemezler.

İşte Son Peygamber bu lâ'yı öğretiyordu insanlara. "Lâ demesini öğrenin, kurtulun ezilmişlikten, kölelikten, ruhsuzluktan!" diyordu Alemlerin Rahmeti...

Son Peygamber, demekle kalmıyor, nefsinde gösteriyordu insanlara tevhidin mücâdelesini, insanlığın kurtuluş çağrısını. Çünkü o, insanlığın alması gereken en güzel örneğiydi (10). O Devlet

(10) Ahzâb sûresi, 21.

Başkanıydı; amma köşkleri yoktu, o ordu komutanıydı; fakat askerlerinden farksızdı teçizat bakımından. Maddî ayrıcalıkları yoktu Devlet Başkanı oldu diye... İşte, yaşam itibarıyla diğer insanlardan farksız olduğu içindir ki ilâhî inkılâbı, ilâhî sosyal değişmeyi sağlayabildi.

Yirmi üç senelik bir mücadele sonunda, en mükemmel sosyal değişmeyi gerçekleştirdi insanlar arasında. Çünkü, onun ilhâm kaynağı hevâ ve hevesi, yâni nefsi değil, ilâhî kanunlardı.

Vefat etmeden önce, insanların, eskiden olduğu gibi ezilmemeleri, Allah'ı bırakıp bir takım insanlara kul olmamaları, insanın ezilî düşmanı olan Şeytan'ın izinde sapıklığa gitmemeleri için, onları şöyle uyarıyordu:

Ey insanlar!

1. *Biliniz ki hepiniz öleceksiniz ve sonradan dirilip dünyada iken yaptıklarınızın hesabını Allah'a vereceksiniz.*

2. *Hiç kimseye zulmetmeyiniz; size zulmedilmesine de asla müsaade etmeyiniz!*

3. *İnsanları ezme vasıtası olan faiz haramdır, kaldırıyorum.*

4. *Hiçbir ırkın diğer ırklara üstünlüğü yoktur; üstünlük ancak Allah'ın kanunlarına bağlılıktadır!*

Resûlullah (s.a.s)'in bu veciz sözlerini değerlendirebilmemiz için, tüm sosyal değişmelerin siyasî olduklarını kabul etmemiz lâzımdır. Çünkü görünürde iktisadî veya kültürel gibi olan bütün değişmeler de belli bir siyasete bağlıdır. Siyasetten bağımsız sosyal değişme düşünülemez.

İşte burdan hareketle diyebiliriz ki Resûlullah (s.a.s) mevcut beşerî sistemlerin hiç birini sosyal refah için yeterli bulmuyor.

Vefatından sonra, onun arkadaşları da aynı sistemi devam ettirdiler.

İslâm'ı İran Şahı'na tebliğ etmeye gitmiş olan Hz. Ömer'in elçisi Reb'î, şöyle anlatıyordu gayelerini:

“Bizim gayemiz, insanları insanlara kul olmaktan kurtarıp, onları Allah'a kul etmektir!”.

Fakat, sosyal yaşamı kendi arzularına göre kurmuş olan Şah, bu düzeninin yıkılmasını istemediğinden reddetti Reb'î'yi... Çünkü Reb'î'nin gerçek dine dayalı olan rejimi, ürkütüyordu Şah'ı ve Devletini.

İşte, dine dayalı olan sosyal değişimin, beşerî arzulara dayalı olan sosyal değişmeden farkı budur. Biri insanlara şahsiyetlerini kazandırıp hürriyete kavuştururken, diğeri şahsiyetlerini ellerinden alıp, köleleştiriyor onları.

Bu ideal düzen, Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra otuz sene kadar devam etti. Bunu müteakip de maalesef saltanat dönemi başladı.

Bu yeni sistemle beraber öylesine bir sosyal değişme oldu ki, artık din, Sultanın siyaseti için var olmaya başladı. Sultan'la devlet özdeşleştiğinden de, "*Din için Devlet*" kavramı kaldırılmış, onun yerine "*Devlet için Din*" kavramı yerleştirilmiştir. "*Her şey din için*" inancı kaybolunca da, müslümanlar saltanat ve diktatorya rejimleri uğruna *ulu'l-emr* zihniyetinin kulları oldular. Ve bunun kötü neticesi; *ulu'l-emr*'ler nasıl olurlarsa olsunlar kutsallaştırıldılar, *lâ yus'el* oldular. *Ulu'l-emr*'in kulları olan hocalar da bu kutsiyete fetva verdiler din adına...

İktidarı gaspetmiş olan Sultan, rejimini devam ettirebilmek için katlediyordu Peygamber torunlarını. Dini hayat düzeni, sosyal anlamda altüst oldu. Saltanat hastalığı, katletti ilâhî rejimin kutsiyetini, sâfiyetini. O güzel rejimin ruhu *şûrâ* iken, saltanatın tesisıyla her şey Sultan'ın iradesine bırakıldı.

Emevîler döneminde saltanat için Peygamber torunları öldürülürken, Abbasîler döneminde, müctehid imâmlar hapisanelere dolduruldular. Çünkü bu müctehidler, *lâ* diyorlardı saltanat rejimine...

Abbasîler döneminde Yunan felsefesinden yapılan tercümeler de müslüman münevverler üzerinde çok olumsuz etkiler yaptı. Müslümanlara etki eden ilk aşağılık kompleksi de, bu felsefe tercümelelerinden sonra başladı. Biraz felsefe okumuş olanın büyüklük ve gurur kompleksi, buna karşılık bilmeyenin aşağılık kompleksi. Böylece müslümanlar, bu kompleksin tesirinde, felsefe öğrenme endişesiyle, felsefi münakaşalara katılma kaygusuyla esas ölçülerini kaybetti-

ler. Ne var ki bu *felsefînas* âlimler, hiç bir zaman gayr-ı müslim bir filozofu, yâni felsefe bileni İslâm'ı kabule muvaffak olamadılar. Üstelik bu felsefî metodlarıyla hiç bir tebliği de gerçekleştiremediler. Onlar sadece asırlar boyu müslümanları boş yere meşgul eden, felsefe-*kelâm-tasavvuf* kavgasının başlamasına sebep oldular.

Osmanlı Devleti'nin son ikiyüz yılında ise, Ahkâm-ı Kur'aniyye âdetâ rafa kaldırılarak, Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla, İslâm Hukuk kuralları bizzat Halife tarafından çiğnenerek, müslümanla gayr-ı müslim eşit statüye kavuşturuldu. Ve bu, din adına yapıldı. Saltanatla bu çarpık din anlayışı özdeşleştirilerek saltanatın çıkarları dinle te'vil edilmeye başlandı: "Ulu'l-emr böyle ferman buyurduğuna göre itaat etmek gerek!" denildi ve sarhoş halifelere hiç kimse karşı çıkıp, "Müslümanların Halifesi nasıl sarhoş olur?" sorusunu sormadı. Böylece dini gibi görünen devlet ve toplum gerçekte yavaş yavaş dinden uzaklaşmıştı.

Bu yanlış din anlayışına karşı din âlimleri bile ses çıkarmayınca, saltanat meşrulaştı ve ona karşı yapılan her hareket hainlikle nitelendirildi.

Böylece günümüze gelindi...

Klâsik saltanatın yerini modern saltanatların yer aldığı günümüzde durum çok daha vahimdir. Ortada dinî bir hayat olmadığı için, değişik fırka ve gruplara ayrılmış müslümanlar, hergün din düşmanlarının saldırılarına uğramakta, kendilerine her türlü hakaret edilmede ve onlar da hâlâ kendilerini sömüren modern sultanlara kul olmaya devam etmektedirler.

Modern sultanların oluşturduğu TÜSİAD diye bir dernek kalıp, her türlü felâketin İmâm-Hatipliler tarafından düzenlendiğini, dolayısıyla bunlara hayat hakkı tanımamak gerektiğini ilân ediyor; öldüklerinde de bu İmâm-Hatipler onların cenazesini yıkıyor! İşte çarpık dinî hayat budur.

Bu modern sultanlar çok iyi biliyorlar ki, İmâm-Hatipliler gerçek dini öğrenip öğretmeye başladıkları gün, bu sultanların saltanatları bitecek, sömürüleri yıkılacaktır. İşte bunun için İmâm-Hatip düşmanındırlar! Ve ne hazindir ki, ortada dinî hayat olmadığından, bu sultanların her biri, meşruiyetlerini fetvalandıracak hocaları bulabiliyorlar.

Bu şekilde yozlaşmış bir toplum hoşlarına gidiyor modern sultanların. Çünkü adı müslüman olan bir toplum, böylesi bir sosyal değişikliğe uğrayınca, *orta ümmet* (ümmeten vasata) vasfını kaybediyor, herbiri şu veya bu sultanın izinde giden firkalar şeklini alıyor ki, sömürücülerin aradığı ortam da budur. Tıpkı halkını sömürmek için onu firkalara ayıran Firavun gibi, modern sultanlar da nemâlanır dururlar müslümanlardan. Tâ ki şuurlu bir müslüman çıkıp, *lâ desin!*

Netice:

Allahu Te'âlâ sosyal değişiminin müsbet yâ da menfi gelişimini insana bırakıyor ve bu konuda şöyle emrediyor:

“Bir kavim kendisini değiştirmedikçe Allah onu değiştirmez”
(11).

Dolayısıyla müsbet, yâ da menfi olan sosyal değişmelerin sorumlusu, bizzat insandır.

Hz. Peygamber (s.a.s) de, *“siz nasılsanız öyle de yönetilirsiniz”* buyurmuş, insanın sosyal değişmelerdeki sorumluluğunu vurgulamıştır.

Sonuç olarak diyoruz ki: İnsan isterse sosyal değişmeyi ilâhî emirler doğrultusunda yapar ve böylece dinî hayat tesis edilmiş olur; isterse de bu sosyal değişmeyi din düşmanlığı şeklinde gerçekleştirir. Ne var ki kutuplardan birincisi hürriyet ve saadete, diğeri ise felâkete götürür.

TARTIŞMALAR — II

Doç. Dr. Hayreddin KARAMAN (Oturum Başkanı)

— İhsan Süreyya SIRMA kardeşimiz tebliğini sundular. Şimdi sunacakları görüşleriyle katkıda bulunacak müzakereci arkadaşlara söz veriyorum. Ziya KAZICI bey buyurun.

Yard. Doç. Dr. Ziya KAZICI

— İhsan Süreyya beye önce teşekkür etmek istiyorum. Güzel bir tebliğ sundular. Özellikle Hz. Adem'den itibaren konuyu ele almaları güzel bir başlangıç oldu. Daha sonra Hz. Ömer devrinde, Velid b. Abdülmelik devrinde yapılan birtakım sosyal faaliyetlere temas edecek diye bekliyordum. Fakat herhalde zaman ve imkân buna pek müsaade etmedi. Gerçekten şeytanın durumu ele alındığında onun sosyal mevkiininin değişmesi beni ister istemez, Mekke'li müşriklerin Hz. Peygamber dönemine karşı olan müslümanlara karşı sosyal durumlarının değişmesiyle birlikte İslâm'a büyük bir düşmanlığa başladıklarını hatırlatmış oldu. Bu bakımdan gerçekten güzel bir değerlendirme yapıldı. Fakat sormak istediğim birşey var. Firavun kelimesi isim midir, sıfat mıdır? Benim Mısır'daki televizyondan duyduğum kadarıyla Firavun "fir-avn" gibi iki kelimedenden müteşekkildi. Acaba firavun bir sıfat şeklinde ele alınırsa ki, takriben Firavun, üçbin yıllık tarihe sahiptir. Bizim üzerinde en çok durduğumuz Firavun Hz. Musa döneminde yaşayan Firavun'dur. Bir diğer mevzu da Hilafet meselesidir ki, bizatihi "İslâm Müesseselerinde" Mu-

hammet Hamidullah'dan kendileri tercüme etmişlerdi. Orada Hülefai Raşidin seçimi ile ilgili ifadeler var. Burada kendilerinin konuya biraz daha açıklık getirmelerini rica edecektim. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Hayreddin KARAMAN

— Zannediyorum ek bir izah imkanımız olamaz. Şayet altı arkadaştan ek izahla isteyecek olursak, ikinci bir güne ihtiyaç duyacağız, bunun için müzakereci arkadaşlardan ve diğerlerinden kendi katkılarını kısaca izah etmelerini ve arkasından söylenecek değil, söylenmiş sözlerle ilgili soruları varsa onları ortaya koymalarını rica edeceğim.

Doç. Dr. İhsan Süreyya SIRMA

— Hz. Ömer ve Abdülmelik'ten bahsedilmediği söylendi. Ben Hz. Ömer devrinde Reb'i'den bahsettim. Yirmi dakikada bütün insanlık tarihini özetlemek zor. Fakat Abdülmelik'ten birşey söylemek istiyorum. Abdülmelik halife olmadan önce Medine fukahasından biri Abdülmelik idi. Burada hocalar var bunu bilirler. Fakat Abdülmelik sultan olunca, Kur'an'ı kapatıyor ve diyor ki, "Seninle son buluşmamdır, hadi Allahısmarladık" Ondan sonra yapacağını yapıyor. Bu tavrımı bir tarafa bırakırsak, güzel tarafları da var. Biliyorsunuz para ilk defa onun zamanında basıldı. O zamana kadar (Peygamber efendimizin zamanı da dahil) Bizans ve İran paraları kullanılıyordu. Bir gün bir âlim, biz kendi paramızı basalım diye teklif getiriyor. Bunun üzerine, üzerinde "Kul Hüvallahü ehad" yazılı para Bizansın eline geçiyor. Kral diyor ki: "Bu nasıl iştir, para basma ve onun değerini tayin bizim işimizdir, bunu nasıl yaparlar" diyor, bir tehdit mektubu yazıyor. Bu duruma Abdülmelik şaşırıp kalıyor. Alimleri toplayarak ne yapılması gerektiğini soruyor. Alimin birisi Bizans Kralına şöyle bir mektup yazılmasını teklif ediyor. "Bundan böyle Bizans dinarı benim ülkemde geçersizdir" diye bir mektup gönderiyor. Ve hakikaten Bizans Kralından "Olayı yanlış anlamışız" şeklinde cevap geliyor: "Arapça olduğu için anlayamamışız". Mesele şu; siz Dolar'ı tanımıyoruz deyin. Ama nerede öyle müslüman şimdi?

Cenevre'de Nasır'dan kaçan Said Ramazan (Buti değil), birgün şöyle demişti “Yüvehhidüne doları valâ yüşriküne bihi ehada” müthiş bir söz. Kısaca Firavunluk meselesi, bizim tarihçilerin tesbitlerine göre sıfattır. Fakat bunlardan daha az zalimi var, daha çok zalimi var. Hz. Musa Allahu A'lem en zaliminin karşısında yer almış. Yani öyle bir tutumda idi ki herşeyi ben yaparım diyen birisiydi. Yer yüzüne onun gibisi gelmemiştir. Birkaç sene evvel Eskişehir'de eski devlet başkanlarından biri şöyle konuşmuştu: “Cami imamının elini öperim, ama ne zaman ki onun eli caminin dışına çıkarsa, o zaman onun elini kırarım” Firavun da aynı şeyi söylüyordu. Abdülmelik üstelik bir gün hutbede şöyle diyordu: “Namazınızı kılın, hacca gidin, orucunuzu tutun, fakat şuraya göz dikmeyin.” İşte bu saltanat mahvetti ortalığı. Sabahleyin Niyazi beyin söylediği gibi, Hz. Ebû Bekir'in Aristokrat tarzında bir seçimle seçildiği kanaatine katılmıyorum. İkincisi şûrâ, Hz. Ali ve Muaviye zamanında “senindir, benimdir” kavgasına dönüştü. Demokrasi falan değil. Hüseyin Sarioğlu isimli bir arkadaş musikiye değiniyor, ben III. Selim'in bestekârlığından bahsetmiştim, “bu bir olgudur, dışlayarak biryere varamayız” diyor. Ancak İslâmî ahkâmla çatışmadığı sürece ben kabul ederim. Ben fetva veremem, fıkıh alimleri buradadır.

Hüseyin SARIOĞLU

— Ben meseleyi san'at olarak ele aldım. Sinema, tiyatro ve diğer bütün dallarıyla san'at, bugün özellikle de konu sosyal değişme olduğuna göre bu değişimin menfi istikamette gelişimini bu vasıtalarla ortaya koydukları bir gerçek. İşte bunun karşısında, bizim müsbet değişmeyi isteyen bir kesim olarak tavrımız ne olmalıdır? Yoksa musiki olmalı-olmamalı meselesi değil. Madem bu toplantıda bir çare arıyoruz. Bu olumsuz faaliyetlere karşı ne gibi bir tutum takınmalıyız?

Doç. Dr. İhsan Süreyya SIRMA

— San'at ve müziği İslâm için kullanmaya candan katılıyorum. Ortaokulda okuyan bir çocuğum var, ona kendi kitabımı okutamadım. Ama bazı kardeşlerimiz *mute*, *hicret* gibi konuları benim kitabımdan kaset yapmış olmalarına rağmen onları dinliyor, ama kitabımı okumuyor. Demek ki san'atı İslâm için kullanırsanız herhalde cevazı var. Nedersiniz hocam?

Doç. Dr. Hayreddin KARAMAN

— Evet efendim.

Doç. Dr. İ. Süreyya SIRMA

— Fıtratla ilgili soruya cevap vermiştim. Diğerleri yaptığım açıklamalar içerisinde temas edilen hususlardır. “Bu yabancılaşma meselesi acaba sosyal değişme mi?” diye bir soru geldi. Ben kısaca şöyle diyorum. İki kavram arasında bir kargaşa var. Birincisi “İstih-faf” diğeri İsti'laf”. Sabahleyin iki türlü değiştirme var, dedik —değişme değil—. Birincisi Paygamberlerin şeriata dayalı değiştirmesi, ki bu insanın şahsiyetini yüceltiyor. Ötekisi, beşerî kanunlara göre yapılmış olan sosyal değiştirme, bu insanı aşağılık yapıyor. Ben hep düşünmüşümdür. Firavundan bahsedildi. Firavun nasıl milyonlarca insan üzerinde hakimiyetini kurmuş, hiçbir şey diyemiyorlar. Biri bir ok atsa Firavun ortadan kaldırılacak. Piramitlerin altında binlerce kişi ölürken, kimse Firavun'a karşı koymayı aklına getirmiyor. Bu hususlarda düşünürken, Kur'an da şu mealde bir âyet-i kerime gördüm. Firavun kavminin şahsiyetini elinden aldı. Onları aşağıladı, aşağıladı da şahsiyetsiz yaptı. Onlar da kendisine itaat ettiler. Hatta biz Firavun için yaratılmışız dediler. Değiştirmeyi bu şekilde ele almak lâzım. İslâmî mânâda değiştirme insanın şahsiyetini yüceltiyor. Ötekisi insanın şahsiyetini alçaltıp, aşağılık yapıyor.

Doç. Dr. Mahmut KAYA

— Süreyya beyin konuşmasına izah mahiyetinde birkaç söz eklemek istiyorum. Öyle sanıyorum ki insanın özel hayatı ile tarihî şahsiyetini birbirine karıştırmamak gerekir. III. Selim'in özel hayatında birtakım tavır ve davranışları olmuştur. Bestekârdır, ince ruhlu bir padişahdır. Bunun böyle olması herhalde onun hilafet makamını işgal etmesine bir mani teşkil etmez. Çünkü daha önce Ermeni ve Abbasî saraylarında bu durumun daha fazlasını görmemize rağmen, hep rahmetle yadederiz. İslâm dini fitrat dinidir. Onda fitrata aykırı birşey yoktur. Biz öyle zannediyorum İslâm toplumu olarak musikiye gereken önemi veremedik. İnsan ruhunun derinliklerini bu kadar saran ve bir eğitim aracı olarak da kullanılan, insanı

yönlendiren bir vasıttan istifade etmedik ve etmemekte de direniyoruz. Bana öyle geliyor. Hristiyanlık bunu bugün bir koz olarak kullanıyor. Bakınız Noel yortusu dönemine girildi. Bu esnada milyonlarca plaklar satılıyor.

Doç. Dr. İhsan Süreyya SIRMA

— Mahmut KAYA bey kendi düşünce açısından haklı. Ben bu düşünceye şahsen şöyle katılamıyorum: Sıradan bir insanın, yani İ. Süreyya'nın, Mahmut beyin vakti olabilir. Beste yapmak öyle kolay değil, günler verilecek. Eğer bir İslâm Halifesinin o kadar vakti var idiyse, bu devlet niye böyle çöktü?! Neden III. Selim vakitlerini Buhârî'ye harcamıyor. Ayrıca gidin arşivlerde batılılara neler söylediğini bir araştırın. Eğer vaktini İslâmî meselelere ve ilmî çalışmalara ayırmış olsaydı, durum daha farklı olurdu.

Emevî ve Abbasî sultanlarından bazılarının bu yönde olmaları, III. Selim'in bu tür bir çalışma içerisine girmesine sebep değildir ki... Biz bunları tasvip etmiyoruz ve bir Halifenin müzik ve beste yapmaya vaktinin olmaması lazım geldiğini ifade ediyoruz. Kaldı ki III. Selim devrinde devlet yıkılmaya doğru gidiyor. Batı'dan borç para alınmakta ve Rus'lara karşı yenilgiler görülmektedir. Bu hususta birşeyler yapmıyor, oturup beste yapıyor. Sizin dediğiniz gibi, ben de istiyorum. Fakat III. Selim'in hangi bestesi bizi biraz harekete getirdi, dertlerimize tercüman oldu?

Doç. Dr. Hayrettin KARAMAN

— İsmi Selâhattin Pınar olan, sarhoş bir bestekâr var. Halife olmadığı için onun besteye vakti olabilir. Fuat Edip Baksı diye bir şair var, biryerine bir "ah" ilâve etmiş, ama güftede "ah" yok. Fuat Edip Baksı Selâhattin Pınar'a "burada "ah" yok" diye itiraz etmiş, o da cevaben: "Bestekârın bir -ah- hakkı vardır" demiş. Şimdi bu oturum başkanlığının da bir "ah" hakkı var mıdır? Herhalde iki "ah" hakkı vardır. Sevgili meslektaşım Fahreddin bey de bir arayış bul diyor. Burada iki farklı düşünce var bence. Burada temelde ihtilaf yok. Mesela Mahmut bey, III. Selim devleti kurtarmak için bu kadar çalışsaydı, ki beste yapmaya vakit bulamasaydı, temennisine, hayır efendim

ben buna katılmıyorum, demez. Ama ortada vakıa vardır ki, III. Selim aynı zamanda beste yapmış, musiki ile meşgul olmuş. Öte yandan İhsan Süreyya bey burada III. Selim veya başkasının musiki ile beste ile meşgul olmasına karşı değil. Binaenaleyh burada temel ihtilaf yeter gibi geliyor bana. İlave olarak, içtihad olarak farklı görüşlerin olabileceği alanlarda insanların farklı görüşlerine alışmalıyız. Bizim aslında o kadar çok müştereklerimiz var ki, o müştereklerimiz bizi bütünleştirmeye yeter. Onun ötesinde kalan şeyler ise, bizim bugün görüştüğümüz sosyal değiştirmemizin değil, sosyal değişmemizin çok önemli dinamiklerinden biri olur. İzin verirseniz bir farklı ses de ben getireyim.

Hz. Ali'nin bir sözünü *İslâm'da Helâl ve Haram* isimli Kardavi'nin eserinde okudum. Hz. Ali'den birşey naklediyor: Kardavi: Bana göre insanın hayatı her zaman aynı durumda, monotonlukta geçmez, geçemez. Biraz daha açmama izin verirseniz, daha fazla açayım: Ben İhsan Süreyya beyin bağlı olduğu Buhârî ve Kur'an-ı Kerimime bağlıyım. Ben veya siz, belki bir gün halife olabilirsiniz. Siz yemek, içmek ve uyumak dışında devlet işleri ve sadece Buhârî ve Kur'an-ı Kerim, zikir ve fikir. Bununla hayat geçirebilir miyiz? Eğer geçirirsek, ruh sağlığımıza nasıl tesir eder. Şimdi efendim fazla uzatmıyayım, İslâmî yükümlülükler, İslâmî teklifler ve talimatlar muhatabın olgunluk derecesini de gözönüne alan bir talimatlar bütünüdür. Yani müslüman dediğimiz, İslâm'a muhatap insanların herbiri, İslâm'da esas, kemal ve kemalin kemali diyebileceğimiz mükellefiyetler, ya da talimat bütünüünün tamamıyla mükellef sayılmaz. Şuna getiriyorum: Bir insanın ruhî kemali, manevî derecesi öyle bir dereceye gelebilir ki, onun için ibadet bir külfet olmaktan çıkar; bir zevk halini alır. Nasıl ki ibadet meleklerin gıdalarıdır, onlar onsuz yaşayamazlar. İnsan da böyle bir mertebeye gelebilir. Bugün çok kullanılan bir tabir var, yaşama tarzı haline gelebilir. Ama bu bir mertebedir. Bütün sıradan insanlar bu mertebede değildir. İşte bu mertebede olmadığımız, böyle bir ruhî kemale ulaşmadığımız zaman, o takdirde 24 saatinizi uyku dışında devlet işleri, dışardaki zamanınızı zikir ve fikirle geçiremezsiniz. Bu Halife için de variddir. Bilmiyorum, tabii Sultan III. Selim'i iyi tetkik etmek lâzımdır. Keşki Sultan III. Selim bu beste işi ile meşgul olduğu zamanlar dışındaki vakitlerini çok iyi değerlendirseydi. Beni dinlemek lütfunda bulunduğunuz için teşekkür ederim. Şimdi sıra Dr. Mehmet ERDOĞAN'da, buyurunlar.